

С. Я. Єлисаветський (Київ)

Герої руху Опору у Франції — вихідці з України

Розповідається про долю трьох радянських учасників антифашистської боротьби у Франції, наших земляків.

Герої нашого нарису вступили в бій з гітлерівською армією в 1941 р. і, опинившись у ворожому полоні, продовжували боротьбу з нацистськими поневолювачами далеко від Батьківщини — на землі Франції.

Як вони опинилися в цій країні? До кінця 1943 р. на територію Франції гітлерівці вивезли на каторжні роботи 60—70 тис. радянських громадян. Майже третину їх становили військовополонені солдати та офіцери Червоної армії. Основну масу в'язнів 25 робітничих таборів на півночі Франції також становила українська молодь¹. Нацисти розраховували на робочу силу, але вони прорахувалися. Непокірними виявилися радянські полонені. Знаходячись далеко від своєї Батьківщини й зазнаючи неймовірних злигоднів, вони не підкорилися ненависному ворогу.

Початок організованої боротьби радянських людей у Франції поклали в'язні табору Бомон-ан-Артуа (департамент Па-де-Кале), які в жовтні 1942 р. створили першу антифашистську підпільну організацію під назвою «Група радянських патріотів». У таборах почали виникати підпільні комітети й організації, диверсійні і партизанські групи. Полонені, яким пощастило вирватися на волю, вступали у французькі чи інтернаціональні підрозділи, а в ряді випадків створювали самостійні радянські партизанські загони і групи. Так, у районі Мобежа, поблизу бельгійського кордону, у складі французького загону боролися 17 радянських партизанів. Командир загону, французький лейтенант Анрі Вандевелд про них писав: «О, це були чудові хлопці! Якби ви бачили їх обличчя, коли вони одержували зброю! В усіх бойових операціях вони завжди були попереду. Вони боролися як леви. Потрясаючі хлопці. Російські проявили себе справжніми хоробрими людьми»².

Антифашистською боротьбою радянських громадян у Франції керував Центральний комітет радянських полонених (ЦК РП), створений у жовтні 1943 р. Його очолили Гастон Ларош та Георгій Шибанов. До складу комітету ввійшли політрук Марк Слободинський, капітан Іван Скрипай, старший лейтенант Василь Таскін та ін.³

Уже в перший місяць своєї діяльності ЦК РП установив зв'язки з 20 робітничими таборами, сприяв організації там підпільних табірних комітетів, налагодженню виходу газети «Радянський патріот».

Велику роботу по добору й редагуванню матеріалів виконував Василь Таскін. Загалом до липня 1944 р. вийшло сім номерів газети, два з яких були знищені в результаті нальоту гестапівців⁴.

Яскравим документом антифашистського Опору наших співвітчизників у Франції, свідченням їх справжнього інтернаціоналізму й солідарності з її народом була «Присяга радянського партизана». В ній, зокрема, говорилося: «Виконуючи свій обов'язок перед Радянською Бать-

¹ Военно-исторический журнал.— 1965.— № 6.— С. 37.

² Російський центр зберігання та використання документів новітньої історії, ф. 553, оп. 1, спр. 1, арк. 16.

³ Там же.

⁴ Там же, спр. 2, арк. 1—5, 12—15.

ківщиною, я також буду чесним і справедливим щодо французького народу, на землі якого я захищаю інтереси своєї Батьківщини»⁵.

Для координації дій партизанів в умовах відкриття другого фронту та розгортання повстанських дій народу Франції ЦК РП сформував штаби військово-політичного керівництва радянськими партизанами на півночі і сході Франції.

У збройних повстаннях на французькій землі воювали проти фашистських окупантів понад 5 тис. громадян СРСР, які входили в радянські партизанські загони і групи⁶. Як свідчать французькі джерела й матеріали вітчизняних архівів, партизани брали активну участь у Паризькому повстанні. Особливо вони відзначилися в бойових операціях у департаментах Нор, Па-де-Кале, Мез, Мерт і Мозель, Мозель, Кот-д'Ор.

Самовіддана боротьба радянських патріотів проти спільного ворога, їх участь у русі Опору високо оцінені пресою, багатьма керівниками антифашистського Опору. Так, головнокомандуючий французькими франтирерами і партизанами Шарль Тійон писав: «Навчені й звиклі воювати у співдружності та взаємодопомозі з усім народом..., радянські солдати, яким довелося брати участь у боях на нашій території, внесли особливо істотний вклад у визволення Франції»⁷.

Немало жертв і втрат зазнали радянські люди, беручи участь у русі Опору у Франції. На французькій землі налічується понад 100 місць, де поховані останки багатьох з них, загиблих у боротьбі проти загарбників. Сотні радянських партизанів удостоєні урядових нагород Франції.

Розповімо ж докладніше про долю трьох радянських учасників антифашистської боротьби у Франції, наших земляків.

Війна застала Василя Костянтиновича Таскіна у м. Вентспілсі (Латвія) на посаді заступника начальника контрольного прикордонного пункту, куди він був переведений з Одеської прикордонної зони. На початку липня 1941 р. у бою з гітлерівцями на схід від Риги старший лейтенант Таскін був тяжко поранений і попав у фашистський полон. Пройшовши через кілька пересильних таборів, він у листопаді 1942 р. опинився у Франції за колючим дротом табору поблизу шахтарського міста Брюе. В ніч на 1943 р. Василь Таскін з товаришем хотіли втекти з табору, але ця спроба їм не вдалася. Начальство табору винесло вирок — сім днів арешту і по 50 батогів кожному⁸.

У таборі В. К. Таскін розгорнув активну антифашистську роботу. Зокрема, він став організатором підпільного табірної комітету, розповсюджував листівки із зведеннями Радінформбюро, формував диверсійні групи на шахтах.

У червні 1943 р. з допомогою французьких патріотів Василю Костянтиновичу і його товаришу вдалося втекти з табору. Рухаючись лише уночі, вони досягли передмістя Ам'єна. Тут французькі патріоти дали їм притулок і зв'язали їх з учасниками Опору.

В жовтні 1943 р. Василь Таскін, як уже зазначалося вище, ввійшов до складу Центрального комітету радянських полонених і став відповідальним за організацією табірних комітетів та партизанських загонів на сході Франції.

У травні 1944 р. Василь Костянтинович прибув нелегально до Нансі й очолив військово-політичний штаб радянських партизанів у східних департаментах Франції. Штаб установив тісний зв'язок з місцевими керівниками франтирерів і партизанів, одержував від них різноманітну допомогу, координував з ними бойові операції. Штаб і французькі патріоти допомагали радянським полоненим в організації втеч з таборів. Це да-

⁵ Там же, арк. 31.

⁶ Антифашистская солидарность в годы второй мировой войны, 1939—1945.— К., 1987.— С. 165—166.

⁷ Тийон Ш. Французские франтиреры и партизаны в борьбе против немецко-фашистских оккупантов.— М., 1963.— С. 530.

⁸ Там же.

ло змогу штабу сформувати ряд нових партизанських загонів. Загалом під керівництвом військово-політичного штабу в Нансі діяло 18 радянських партизанських загонів. У липні—вересні 1944 р. ці заони перетнули шлях відступу окремим фашистським частинам, які під тиском військ союзників відступали до кордону Німеччини. Василь Таскін особисто брав участь у визволенні м. Нансі та Вердена, де проявив себе хоробрим, вмілим командиром⁹.

У повоєнні роки доля В. К. Таскіна склалася відносно благополучно. Після повернення в Радянський Союз він пройшов «державну перевірку» при 21-й запасній стрілецькій дивізії у м. Коростені, а після демобілізації (1947 р.) повернувся в Одесу. В 1958 р. Василь Костянтинович був нагороджений орденом Вітчизняної війни I ступеня. Через кілька років він виступив із спогадами про радянських бійців французького Опору у збірнику «О чем не говорилось в сводках» (М., 1962). У 1980 р. Василю Костянтиновичу було видано посвідчення учасника Великої Вітчизняної війни.

Кадровий офіцер Червоної армії Іван Миколайович Скрипай вступив у бій з гітлерівцями на третій день війни у Західній Білорусії, під Молодечно. В липні 1942 р. на Волховському фронті поблизу М'ясного Бора капітан Скрипай був тяжко поранений і попав у полон. Він пройшов через кілька фашистських таборів. У травні 1943 р. опинився у таборі німецького містечка Форбах біля французького кордону. В червні того ж року 23 військовополонені, в тому числі й Іван Скрипай, розділвшись на трійки, втекли з табору. Сім днів вони знаходилися в дорозі. Так Іван Скрипай опинився у французькому департаменті Кот-д'Ор неподалік від с. Міно. Тут, на фермі нащадка емігранта Степана Лукасяка, він знайшов надійний притулок¹⁰.

Незабаром, дізнавшись від французьких підпільників про радянського полоненого, на ферму прибув Іван Троян, колишній емігрант, інтербригадivecь. За дорученням французького підпілля Троян перевіз І. Скрипая в Париж. У жовтні 1943 р. капітан Іван Миколайович ввійшов до складу Центрального комітету радянських полонених відповідальним за кадри та організацію партизанських загонів. У червні 1944 р. рішенням ЦК РП його було направлено у департамент Кот-д'Ор, де діяло кілька радянських партизанських підрозділів. У червні цього року їх було об'єднано у великий партизанський загін «Максим Горький». До загону ввійшло чимало радянських бійців Опору, які тільки-но вирвалися з фашистських таборів. Крім радянських людей, до нього вступили французи, іспанці (колишні республіканці), поляки, італійці — всього понад 150 чол.¹¹ Інтернаціональний партизанський загін «Максим Горький» сформував і очолив член ЦК РП капітан Іван Скрипай.

У серпні 1944 р. під час відступу ворога французькі й радянські партизани одержали наказ вийти на відкриті бої з фашистськими окупантами. За завданням штабу французьких внутрішніх сил загін «Максим Горький» блокував автомагістралі. У вересні 1944 р. партизани загону здійснили три великі бойові операції по визволенню від гітлерівців населених пунктів департаменту Кот-д'Ор.

9—10 вересня радянські партизани спільно з французькими патріотами атакували велику ворожу колону, яка намагалася вирватися з лісового оточення в напрямку Діжона. В цьому бою було знищено значну частину колони, взято в полон 500 фашистських солдатів і сім офіцерів на чолі з полковником. Партизани захопили велику кількість зброї та різних матеріалів¹². «Жодна регулярна частина не провела б такого жорстокого бою краще, ніж радянські партизани. Іван Скрипай і його

⁹ Против общего врага.— М., 1972.— С. 204—205, 268.

¹⁰ Семиряга М. И. Советские люди в европейском Сопротивлении.— М., 1970.— С. 172.

¹¹ Там же.

¹² Против общего врага.— С. 374—376.

товариші досконало знали тактику лісового бою й блискуче використовували свій цінний досвід»¹³, — писав Г. Ларош про цю операцію. Потім загін «Максим Горький» брав участь у визволенні ряду інших населених пунктів департаментів Кот-д'Ор і Верхня Сона.

Російський емігрант Микола Покотилів, який багато зробив для організації антифашистської боротьби радянських полонених у Франції, у своїх спогадах писав: «Тепер, через понад чверть віку, не можна знову не згадати цієї людини (з великої літери), яка віддала стільки сил і здоров'я в боротьбі з гітлерівцями у далекій Франції. Без знання мови, країни, людей, голодний, холодний, хворий він зумів об'єднати навколо себе людей, які були беззавітно віддані і довіряли йому»¹⁴.

У грудні 1944 р. Центральний комітет радянських полонених припинив своє існування. Всю його документацію було здано Радянській військовій місії в Парижі. У січні 1945 р. І. М. Скрипай був направлений у Марсель для подання допомоги в зборі й відправці радянських громадян на Батьківщину. Цією роботою він займався до травня 1945 р., до від'їзду в СРСР. Коли кореспондент місцевої газети П. Ферран під час бесіди поставив Івану Скрипая питання: «Яку найкращу згадку за час перебування в Франції Ви везете з собою?», той коротко відповів: «Я бачив справжній народ Франції...»¹⁵.

Після повернення в Радянський Союз Іван Миколайович «пройшов державну перевірку» при 21-й запасній стрілецькій дивізії в м. Коростені й у грудні 1945 р. був демобілізований. З 1947 р. проживав і працював у Львові. У березні 1950 р. його несподівано заарештували. І. М. Скрипая звинуватили в зраді Батьківщині, зв'язках з іноземною розвідкою. Відправним документом для фабрикування такого страшного звинувачення одного з керівників радянських партизанів у Франції була довідка радянського консула в Парижі Гузовського (за відгуками радянських учасників французького Опору, зокрема В. К. Таскіна, Гузовський був амбіційною людиною, нелюдяною, морально нерозбірливою). У довідці стверджувалося, що Центральний комітет радянських полонених «був великою шпигунсько-диверсійною організацією і діяв не під керівництвом ЦК ФКП, а під керівництвом ворогів Радянського Союзу», що «І. М. Скрипай (кличка — «Микола») — зрадник Радянської Батьківщини»¹⁶.

Органи слідства і прокуратури на підставі брехливих свідчень Гузовського показали І. М. Скрипая зрадником, терористом і вбивцею радянських громадян. Прохання Івана Миколайовича про виклик його соратників по партизанській боротьбі у Франції В. Таскіна, Г. Шибанова, Платоненка та інших партизанів було відхилено. Слідчі навмисне перекрутили протоколи допиту. У листі до ЦК ВКП(б) Скрипай пише про те, що заступник начальника 2-го відділу Львівського обласного управління МДБ капітан Погрібний і старший слідчий майор Борисов тероризували його під час допитів, застосовували грубу «фізичну силу», «неприпустимі методи слідства». В результаті такого «впливу» воля й сила духу підслідного були зламані і він підписав сфабриковані слідчими «протоколи» нібито даних ним свідчень¹⁷.

Не можна без відчуття глибокого болю читати рядки з листа про потоптану справедливість, знущання й катування, яким піддавалася людина у своїй країні, за свободу і честь якої вона боролася з перших днів війни і продовжувала боротися, втікаючи з полону, далеко від Батьківщини — на землі Франції. «Мене силою примусили, — пишеться

¹³ Chahiers du communisme.— 1960.— № 3.— Р. 399.

¹⁴ Науковий архів музею Великої Вітчизняної війни (далі — НА МВВВ), ф. 237, спр. 15, арк. 9, 12.

¹⁵ Там же, ф. 228, спр. 5, арк. 24.

¹⁶ Там же, ф. 237, спр. 15, арк. 89—90.

¹⁷ Там же, арк. 91, 92.

в листі Скрипая, — підписати «протоколи» допиту від 26 березня 1950 р., в яких писано про те, що нібито я визнаю, що у Франції в період німецької окупації ніякої антифашистської радянської організації не існувало, не було ніякої підпільної роботи і не було організованої під керівництвом ЦК РП партизанської боротьби радянських громадян, що нібито Слободинський, Таскін і я склали фіктивний звіт про діяльність ЦК РП з метою обманути партію і Радянський уряд і приховати цим сліди своєї «злочинної діяльності в тилу німецько-фашистських окупантів»¹⁸.

23 червня 1951 р. Івана Миколайовича засуджено по ст. ст. 54—1 «б» і 54—10 «г» КК УРСР на 10 років позбавлення волі з відбуванням строку у виправно-трудовах таборих. Це цілком відповідало злісному антигуманному ставленню Сталіна до колишніх радянських полонених. У 1956 р. справу по звинуваченню І. М. Скрипая було переглянуто. Визначенням військового трибуналу Туркестанського військового округу від 20 липня 1956 р. справу було припинено через відсутність складу злочину. Іван Миколайович був повністю реабілітований. Після реабілітації він жив і працював у Черкасах, часто спілкувався й вів переписку з побратимами по французькому Опору. Перед смертю І. М. Скрипая упорядкував великий, змістовний особистий архів, який сім'я передала в Український державний музей Великої Вітчизняної війни.

У визволенні Парижа в серпні 1944 р. брали участь кілька сотень громадян Союзу РСР. Вони очистили від окупантів вулицю Гренель, зайняли після короткої перестрілки приміщення радянського посольства і підняли над ним державний прапор СРСР. У боях за визволення столиці Франції брав участь загін радянських партизанів під керівництвом Степана Лаврентійовича Ганночки¹⁹.

С. Л. Ганночка — людина яскравої і драматичної долі. В Червоній армії він з 1927 р. Перед війною — капітан, командир кавалерійського ескадрону. Був комендантом Перемишля. Після залишення міста боровся з ворогом у складі 8-го стрілецького корпусу генерала Снегова. Під час боїв під Уманню (серпень 1941 р.) був порученцем генерала і за його наказом закопав у найближчому яру документи та прапори корпусу²⁰. Під час спроби прориву в Зеленій Брамі Степан Ганночка був поранений у голову, лишився ока й опинився у фашистському полоні, в Уманській ямі. Його було вивезено до Франції на будівництво укріплень у районі Шербура. Звідси капітан Ганночка утік до французьких макізарів, а потім очолив радянський партизанський загін у Нормандії. Улітку 1944 р. загін Степана Ганночки (18 бійців) перемістився у Паризький район. Разом з французькими патріотами загін очистив від гітлерівців північне передмістя Парижа — П'єрфіт²¹. Не можна не сказати про особливо тяжку долю полонених, які влилися в ряди партизанів. Їх на острові Олдерні у протоці Ла-Манш налічувалося п'ять з половиною тисяч. До 1944 р. полонених лишилося близько тисячі. Їх перевезли спочатку в Нормандію, а потім у концтабір Кріель під Парижем. Перед початком наступу союзних військ на столицю Франції нацистські окупанти розмістили полонених на баржах і потопили живими в Сені. Зуміли втекти лише 39 чол. Вони і поповнили партизанський загін Степана Ганночки. За участь у визволенні Парижа командир загону був нагороджений французьким бойовим орденом²².

З гіркотою і болем доводиться говорити, що після повернення на Батьківщину Степан Лаврентійович відчув на собі немало образ і принижень, у званні капітана не був відновлений.

¹⁸ Там же.

¹⁹ От Карпат до Нормандии. Люди интернационального долга.— Х., 1966.— С. 153—156.

²⁰ Долматовский Е. Зеленая Брама.— М., 1985.— С. 279—281.

²¹ Антифашистская солидарность в годы второй мировой войны.— С. 165.

²² Правда.— 1991.— 9 мая.

У травні 1986 р. експедиція, до складу якої входили вчені і слідопи-ти, вела пошук у Зеленій Брамі, користуючись планом і рисунком, по пам'яті зробленими Ганночкою²³. Експедиції вдалося відкопати сейф з документами, які зараз відновлюються й вивчаються. Але Степан Лав-рентійович про це вже не дізнався. Він помер у Львові, так і не одержавши посвідчення учасника війни.

* * *

Існує давно назріле питання. Проте досі його не розв'язано. Воно поля-гає в тому, що радянські люди, які брали активну участь в європейсько-му антифашистському Опору, повернувшись на батьківщину, опинилися значною мірою безправними. В своїй більшості вони не були удостоєні ні правового положення учасників війни, ні визнання, ні нагород. Не ли-ше в сталінський період дамокловим мечем висіла над ними печать полону, хоча відомо, що багато з них опинилися в полоні, будучи тяж-ко пораненими і контуженими. Про те, як вели себе ці люди у фашист-ській неволі, свідчать наведені нами матеріали про трьох героїв руху Опору у Франції. А таких героїв було багато. Багатьох з радянських бійців європейського антифашистського Опору вже немає на світі. Ми-нуло 50-річчя Великої Вітчизняної війни. Та невже ж люди, подібні ка-пітану Скрипаю чи капітану Ганночці, не заслужили права на посвідчення повноправного учасника Великої Вітчизняної війни...?

Одержано 10.01.92.

Рассказывается о судьбе трех советских участников антифашистской борьбы во Франции, наших земляков.

²³ Долматовский Е. Было.— М., 1988.— С. 263—264.